

PODSEĆANJA

Arhe, I, 2/2004.
UDK
Pregledni članak

SLOBODAN SADŽAKOV
Filozofski fakultet, Novi Sad

BRANISLAV PETRONIJEVIĆ

Kada je reč o filozofskom stvaralaštvu u Srbiji u prvoj polovini dvadesetog veka, mišljenja su uglavnom jedinstvena u tome da taj period pre svega obeležava ime Branislava Petronijevića. Takva jednodušnost ocena o Petronijevićevom mestu u našoj filozofskoj tradiciji podstaknuta je činjenicom zaista obimnog i višestranog dela kojim se ovaj mislilac afirmisao i u evropskim okvirima. Ove godine se navršava 50 godina od smrti Branislava Petronijevića te je i to, između ostalog, povod za podsećanje na rad ovog istaknutog filozofa.

Petronijević je rođen 1875. godine u selu Sovljaku kod Uba. Sa 19 godina započeo je studije medicine u Beču kao državni stipendista. Interes za filozofiju ga je odveo na studije u Lajpcig gde je, između ostalog, slušao i predavanja Vilhelma Vunta. Posvetivši se u potpunosti studiju filozofije Petronijević 1897. godine objavljuje kratak spis pod nazivom "Ontološki dokaz za postojanje Apsoluta". Nakon toga dolazi njegova doktorska disertacija "Stav razloga" koju je Petronijević odbranio krajem 1898. godine. Potom, Petronijević napušta Lajpcig i odlazi u Pariz da bi se pozvan od Ministarstva prosvete vratio u Beograd. U Beogradu je u Trećoj beogradskoj gimnaziji predavao nemački jezik i filozofsku propedeutiku. Docnije postaje docent na Velikoj školi, a 1899. godine i vanredni profesor. Iz tog perioda potiče i knjiga koja je izašla u Berlinu 1900. godine – "Načela teorije saznanja" (u podnaslovu: "Prolegomena za apsolutnu metafiziku"). Iste godine Petronijević započinje pisanje svoje poznate knjige "Načela metafizike". Moto ove knjige do koje je Petronijević po svemu sudeći, najviše držao je – "Tačni matematički pojmovi jesu ključ za rešenje zagonetke sveta". Prva sveska "Načela metafizike" izazvala je određenu pažnju u akademskim krugovima evropske filozofske javnosti. Druga sveska (drugi deo prve sveske) pisana je u periodu 1907-1911. godine i u njoj Petronijević dalje izgrađuje svoj metafizički sistem. Pretvaranjem Velike škole u Univerzitet 1905. godine Petronijević, uz jedan broj mladih redovnih profesora, biva vraćen u zvanje vanrednog profesora što je kod njega izazvalo veliko razočarenje. 1906. godine nije prihvatio da bude dopisni član Srpske kraljevske akademije. Početkom I svetskog rata Petronijević obavlja dužnosti u Presbirou Vrhovne komande, a od 1915-1918. nalazi

se u izbeglištvu najpre u Rimu i Parizu, a potom u Londonu gde je, između ostalog, pripremio za štampu poznato delo Ruđera Boškovića "Teorija prirodne filozofije" (Philosophiae naturalis theoria). Na Sorboni je Petronijević održao dva kursa o filozofskim teorijama o vrednosti života i o univerzalnoj evoluciji. Po završetku I svetskog rata Petronijević se u Beograd vratio na velika vrata postavši 1919. godine redovni profesor beogradskog Univerziteta dominirajući tokom narednih decenija, a u mnogim vidovima duhovnog života u Srbiji. Kraljevska akademija ga 1921. godine bira za redovnog člana. Između dva svetska rata Petronijević aktivno učestvuje u filozofskom životu evropskog podneblja smatrajući sebe filozofom koji je nadmašio "parohijalne" okvire i čija misao pripada vrhovima evropske moderne misli. Po sopstvenoj oceni, uvrstio se među petnaest "velikih filozofa" među kojima su i Aristotel, Lajbnic i Hegel. Pored "velikih filozofa" razlikovao je još i "znatne filozofe" i "filozofske pisce". Svoje glavno delo "Principi metafizike" uvrstio je pretenciozno među "sedam najznačajnijih sistematskih dela" čiji su autori, pored njega, i Aristotel, Spinoza, Kant, Herbart, E. Hartman i Hegel. U periodu između ratova, Petronijević učestvuje na mnogobrojnim filozofskim kongresima, sreće se i dopisuje sa čitavim nizom značajnih imena tog perioda. Neke od tih susreta opisao je u svojoj knjizi "Iz mojih uspomena na nemačke filozofe" (1943). Reč je o susretima koje je Petronijević imao sa Vuntom, Folkeltom, Hajnceom, E. Hartmanom, Mahom, Brentanom, Jodlom i drugim filozofima. Petronijević je opsesivno želeo da zaokruži koncept svog dela "Načela metafizike". 1940. godine počinje pisanje treće sveske ali je taj početni rukopis izgoreo prilikom bombardovanja Beograda u aprilu 1941. godine. Drugi svetski rat Petronijević je proveo u Beogradu i Ubu. Nakon rata radio je u novoosnovanoj Srpskoj akademiji nauka (1948) pri Odeljenju prirodno-matematičkih nauka. Potkraj svog života, u tri navrata je boravio i u Francuskoj. Branislav Petronijević je preminuo u Beogradu 1954. godine.

Petronijevićeva intelektualna karijera obeležena je svestranim gotovo enciklopedijskim interesovanjem te je zaista teško i pobrojiti sve oblasti u kojima je Petronijević istraživao i objavljivao stručne radove. Rušeći predrasude o nužnosti parcijalizacije znanja, u svojoj eruditskoj nameri, Petronijević je ostavio radove iz domena filozofije, geometrije, aritmetike, mehanike, paleontologije, uporedne anatomije, teorije evolucije, psihologije. Spisak, naravno, nije potpun.

Dilemu oko svoje primarne vokacije Petronijević je razrešio u nekoliko navrata istakavši da je, pre svega, filozof ili "urođeni metafizičar" kako je sebe još radije nazivao. I unutar same filozofije Petronijević je demonstrirao svu raznovrsnost interesovanja te je istraživao i objavljivao radove iz mnoštva oblasti - metafizike, teorije saznanja, logike, etike, filozofije prava, istorije filozofije etc.

Branislav Petronijević je pokazivao izuzetnu ambicioznost u pogledu izgrađivanja vlastitog metafizičkog sistema. U "Rezimeu" izlaže detaljan koncept svoje metafizike. Prva sveska (1904) obuhvata "opštu" ili "čistu ontologiju" a druga je trebalo da se bavi primenjenom ontologijom (kosmologijom i psihologijom). Prvi deo prve sveske bavi se opštom ontologijom i formalnim kategorijama, dok drugi deo (objavljen 1912. godine) sadrži "realne kategorije i poslednja načela" odnosno hipermetafiziku. Petronijević, iz mnogo razloga, nije uspeo da zaokruži planirano, delom i zbog spoljašnjih okolnosti. Ipak, njegovi metafizički spisi bili su zapaženi u evropskoj filozofskoj javnosti te je kao metafizičar spomenut i u poznatoj Iberveg-Hajnceovoj

"Istoriji filozofije". Spomenut je u odeljku o balkanskoj filozofiji kao glavni predstavnik što ga nikad nije impresioniralo s obzirom na ambicije. Petronijević je okarakterisan kao "izraziti metafizičar" kome se ne može osporiti "oštroumnost" i "nalaženje vlastitog puta" u zasnivanju metafizike. Takođe treba istaći da su ocene vrednosti Petronijevićevih "Načela metafizike" objavljene u mnogim evropskim filozofskim časopisima. Te ocene su dolazile od značajnih imena poput Rasla, E. Hartmana, Tatarkijevića i drugih. Specifičnost Petronijevićevog dela je između ostalog i u činjenici da je izgrađujući vlastiti metafizički sistem bio usmeren protiv kantovske i neokantovske tradicije. Oslonac je tražio uglavnom u misaonim sistemima Spinoze i Lajbnica dok je u pogledu teorije saznanja isticao uticaj Berklija i Hjuma. Petronijević je istrajavao do kraja u svom metafizičkom poduhvatu iako se generalno može reći da je tadašnje vreme bilo umnogome nesklono izgradnji metafizičkih sistema a mnogo više naklonjeno kritici metafizike. Iz tih razloga, često mu je pored primedbe za pretencioznost bila upućivana i ona za anahronost.

Petronijević je ostao zapažen i kao istoričar filozofije, posebno moderne filozofije. Njegova upućenost ka toj disciplini nije bila obeležena neutralnošću i samo minucioznošću istraživanja prethodnih tokova filozofske misli. U istoriji filozofije Petronijević je tražio prethodnike i oslonce za izgradnju vlastite filozofije, ali je takođe kritički pristupao mnogim značajnim imenima filozofske tradicije. U tom kontekstu, posebno treba istaći Petronijevićovo delo "Istorija novije filozofije". U toj knjizi iznet je stav da je tek novija filozofija, koja počinje, pre svega, sa Dekartom došla do spoznaje o temeljnom filozofskom problemu - problemu duha. Po Petronijevićevom mišljenju, moderna filozofija taj problem "uglavnom definitivno rešava" te je zato "odsudno iznad grčke filozofije". Petronijevićovo uverenje u tom pogledu bilo je da antička filozofija nije ni došla do jasne postavke osnovnog filozofskog problema niti do istinskog rešenja. Petronijević je zato pokazivao manje interesovanje za antičku filozofiju i objavio radove samo o Platonu, Aristotelu i Zenonu (koji mu je bio posebno značajan zbog njegovog bavljenja problemom prostora).

Razmatrajući odnos filozofije i nauke Petronijević zapaža njihovo znatno razdvajanje. "Novi vek - i tu leži njegov epohalni značaj za istoriju ljudskog saznanja... odvojio je nauku od filozofije". Ipak, suprotno od pozitivista, Petronijević u toj činjenici ne vidi početak nestajanja filozofije, koju bi zamenile posebne nauke i njihovo "pozitivno znanje" već svojevrсни novi početak filozofije, njeno obezbeđivanje plodotvorne distance i pouzdanosti uvida. Petronijević smatra da je filozofija mnogo više od pukog sumiranja rezultata nauka. Njegova ocena je bila da će u budućnosti doći do legitimnog zahteva spekulativnih filozofa da "nauku potčine filozofiji". Petronijević je uveren u potrebu sinteze duha odnosno u potrebu da sva znanja budu uključena u jedan zaokružen metafizički sistem.

Petronijević je pred sebe neprestano, bez obzira na drastično neslaganje sa Kantom, postavljao kantovske zadatke. Petronijević je želeo da obezbedi pretpostavke za izgradnju metafizike kao nauke te da prevaziđe ograničenosti racionalizma i empirizma. Petronijević se u isto vreme vraćao ali i kritikovao tradicionalnu metafiziku. Petronijevićev sud o Kantu koji je iznet u njegovom "Rezimeu" je oštar i nedvosmislen - "Da bi se moglo napredovati, potrebno je inspirisati se Kantovim pretečama i, u tom pogledu, gotovo se potpuno odvojiti od Kanta". Odbacivanje

Kanta je odrešito - "Kant predstavlja ozbiljnu prepreku filozofskom mišljenju". U svom "Rezimeu" Petronijević ističe da Kanta smatra "reakcionarnom pojavom u istoriji filozofije, preprekom koju treba savladati da bi se moglo napredovati". U centru Petronijevićevog interesovanja bio je i Hegel. Jedna od knjiga posvećenih Hegelu izašla je 1914. godine pod naslovom "Hegel. Život i filozofija". Petronijevićeva je zasluga što je među prvima izvršio posredovanje Hegelove filozofije na ovim prostorima. Po Kangrginoj oceni Petronijević "akademski korektno izlaže celokupnu Hegelovu filozofsku nauku". Polemišući sa značajnim tokom filozofske tradicije, Petronijević je izvršio kritiku pojma "bivanja" kao koncepcije promene koja je razvijana počev od Heraklita do Hegelove "Nauke logike". Petronijević razmatrajući problem "apsolutnog bivanja" ističe svoju metafizičku tezu o postajanju stalnog bića - "kako apsolutno bivanje protivreči i mišljenju i iskustvu, to se bezuslovno mora učiniti suprotan pokušaj, tj. činjenica stalnog bića mora se smatrati za prvobitniju, a činjenica promene za sekundarnu..." ("Načela metafizike").

Područje praktičke filozofije nije bilo od središnjeg interesa ali je i na ovom polju Petronijević napisao nekoliko zanimljivih radova. Treba svakako spomenuti Petronijevićev rad "O slobodi volje, moralnoj i krivičnoj odgovornosti" u kojem razmatra odnos prava i morala kao i odnos determinizma i indeterminizma. Verovatno najpoznatiji Petronijevićev spis iz ove oblasti je tekst "O vrednosti života i mogućnosti sreće".

Iako je veliki broj radova pisao na nemačkom i ambicijom bio upućen na zapadnoevropske prostore, Petronijević je posebno značajan za našu filozofsku tradiciju zbog svog doprinosa etabliiranju filozofije kod nas. Predavajući na beogradskom Univerzitetu doprineo je posredovanju glavnih tokova evropske filozofske misli, dok su mnogi od njegovih radova bili prvi univerzitetski udžbenici te vrste kod nas ("Istorija novije filozofije", "Osnovi teorije saznanja", "Osnovi logike", "Osnovi empirijske psihologije"). U toku 1997/98. godine izašla su Izabrana dela Branislava Petronijevića u 12 knjiga čime je umnogome njegov rad postao dostupniji čitaocima. Kao što je istakao i priređivač Izabranih dela, rad Petronijevića je još uvek nepotpuno istražen ali je izdavanjem Izabranih dela koja obuhvataju njegove najvažnije radove stvorena pouzdana pretpostavka za celovitije upoznavanje njegovog filozofskog i naučnog stvaralaštva.